

globoko v notranjosti
utripa krčevito raztegnjeno srce
iz preluknjanih žil se cedi sokrvica
in se uparja na žarečih kosteh
medenice in reber
opečene oči strmijo iz izbrušene
lobanje
in krvavi jezik se pošastno smeji
kositrno uho
pa še vedno poslušno uboga
zapovedi

človek
takšnega sem te srečal
na svoji poti

PLOŠČATEGA VELIKANA POVRATNIK

Marko Svabić

I

Oni zoprni jesenski dež je to, smrdeč in ostuden. Dežuje in dežuje, že deseti dan, in Janez je prikovan k oknu, nos pritiska na steklo, da je polagoma že čisto bel, kdaj celo vijolično modre barve. Težje kaplje elegantno zdrčé navzdol po gladčini stekla, manjše si mukoma utirajo pot: kdaj sicer pohité, a se takoj spet ustavijo; najmanjše kapljice so vselej žrtve: beraško čakajo, da pride mimo katera večja in jih popije, odnese dol, dol, dol, v zemljo, v zrak in v večni krog narave. Janez se vidi v sleherni najmanjših kapljic, vidi, kako same ne zmorejo ničesar pametnega, obide ga, kje bi se morda sam lahko pridružil sorodno celemu morju.

Tole je važno zdaj: priti si na jasno, je bilo vse življenje do sedajle, do samega trenutka tule, res popolnoma brez koristi, smisla, namena.

Soba diši po vlažni barvi in apnu. Zrak v njej je svež in čist. Stena proti vratom, v tej je dvokrilno enojno okno na ozko ulico, je svetlo rumena, ostale so za nianso temnejše, morda bolj oranžne barve, in vse te barve so tople, a tuje, ne domače, mimo tega pa še vedno slej ko prej daleč ne odbijajoče. Strop je bel: ko da so res vsi stropi na tem svetu

beli! Pretežno rumena barva učinkuje, kot bi bila v prostoru venomer prižgana električna žarnica, in to Janeza večkrat premoti k vzdigovanju roke do stikala, češ da bi luč ugasnil. Izba vsiljuje kljub svojim sorazmerno majhnim dejanskim dimenzijam videz mogočne prostornosti, to pa je kajpak le prevara, v vsem prostoru so namreč samo trije kosi pohištva — miza pri oknu, pod njo stolec, ob steni preprost divan namesto postelje — vse to pa za silo dopolnjuje pečica iz litine, ta stoji v kotu pri vratih, njena dimna cev izginja v zid šele precej visoko nad vrati. Pod je kajpada preprosto lesen, preproge ni. Vsa ta navidezna prostornost pa ne prihaja kaj močno do veljave vse doslej, dokler ni notri vzbujen šum ali glas: v tej sobi odmeva kot v čakalnici, takó je tudi ozračje v nji čakalniško, pričakujoče, odvratno resnobno.

Janez je nekaj mlajši kot srednjih let, vodéno sivih oči in rahlo valovitih kostanjevih las; je srednje rasti, drugače nekaj presuhega života, a debelih stegen. Ima pa na sebi nekaj nenavadnega: brke. Le kdo bi vedel, kaj je tega človeka, tako povprečnega v vseh pogledih, navdihnilo v takšno nezaslišanost, da si je pustil rasti okras pod nosom: zakaj samo ta malenkost naravnost kriči, da živi, ali da je vsaj do nedavnega živel v Janezu kanček, morda le kapljica nečesa neprilagodljivega, nespravljlivega, skratka, nečesa najbolj tipično človeškega. Za tega človeka je namreč značilno, da še nikoli pod soncem ni imel kakih posebno gorečih želja, vedno se je sprijaznil z vsem: z okoljem, z ozračjem, z utripom vseh dni, ki so se mu vedno kazali drug drugemu tako zelo podobni, s časom, ki je v njem plaval, ne da bi bil prst premaknil, vedno se je prepuščal toku. Bojda zares nikoli ni napravil, da bi se bilo zgodilo kaj po njegovi volji; pa da bi se zdaj!

Janez hoče postati velik, močan. Oporo, se spodbuja, da bo našel v svoji preteklosti, v spominih, pač v vsemu, kar bi utegnilo pokazati, da je nekoč nekaj pomenil, da je že imel neko moč. A vse to... kako drugače je zdaj vse; odločil se je bil že prej, toda tega, da se je bil pričel razkrajati dolgo pred odločitvijo, da gineva tudi zdaj in da ne bo mogel ustaviti tega procesa, se je pričel zavedati šele zdajle, prav tu pri oknu, jesenski dež gleda, ozračje je megleno od nagnusnega vonja po nagnitem... Pregloboko zakoreninjena tiči poslušna hlapčevska preteklost prilagajanja in neupornosti v njem. Že se pokaže, da Janez s svojo sedanjostjo noče napraviti sramote ponižni in pohlevni zgodovini, to se pokaže, da bi se svojemu razkroju najrajši vdal poslušno, s čim manj hrupa, da bi ga vzel za kazen zločinu neposlušnosti. Morda je vse to — ta odločitev iztrgati se vsemu staremu, le tisto, da mali človek časih nevede znori, napravi kaj po svoji glavi, takoj nato, ko se

zave, pa že milo joče v pest in se neskončno kesa svojega greha. In mali človek se še kako dobro zaveda, da ni nikake milosti, nič povratka.

Zakaj ploščati velikan pride, zvrne se na malega človeka, zdrobi ga v prah. Bodi — ubogi — majhen, poslušen.

II

V sobi je zakurjeno, zakaj zima je zunaj, luči so pogašene, zaspati bo dobro. Tri leta šteje, njegova sestra, tudi ona je še budna, zraven njega leži, pa ima dve leti več; reče: že spiš? Ne, pravi Janez in pre-mišlja, če že spi. Pri teti Erni imajo mlade zajčke, pove sestra važno in odraslo. On ne verjame in odorne: Ne! A sestra se ne da, hitro reče: Ja! On: Ne! in tako dalje. Dolgo govorita glasno in izmenično, na koncu ne vsta več, za kaj je šlo na začetku, a govorita še kar naprej, in še dolgo, preden zaspí, se mu dozdeva takisto, ko bi nekdo tretji govoril: Ja-ne-ja-ne-ja-ne, in to je smešno.

Poletje, noč, s sestro, zdaj ji je kakih osem let, spíta v zadnji sobi, mamini in očetovi spalnici — ona sta šla v kino, ko se vrneta, bosta njiju kar speča odnesla v sobo tu poleg. Okno je odprto, sestra spi, diha globoko in složno, čuje se kot: Hiiii — haaaa — hiiii... Pod oknom je ulica, ko pripelje avto, se najprej sliši glas motorja, ki venomer narašča in narašča, potem pridejo luči: to je najbolj grozljivo: svetloba žarometov vrže na steno nad posteljama ostro razločni vzorec čipkastih zaves. Podoba se neslišno zapelje po steni do kota, tam izgine brez sledu, kot je bila prišla. Janez je trd od strahu, a pojav na steni je vabljivo zanimiv, zato s silo premaga strah in opazuje naprej. Domišljija se počasi rakasto razrašča, zazdi se mu, da je v stvari neki popolnoma drug pomen: to je ploščati velikan. Visok je kot soba, ploščat kot vsa stena, a tako suh, da se zlahka skriva v špranji med omaro in zidom. Ploščati velikan je mogoče iz betona, ubija pa takó, da se ploskoma zorne na človeka in ga pomečka. Glas ima še bolj debel kot oče. Janeza je strah. Ploščati velikan se skriva za omaro, kadar ne bo priden, ko ne bo ubogal mame, tedaj gorje. Velikan pride ponoči na plan, kaznuje ga; neusmiljen je, ne gane ga nobena solza. S široko razprtimi očmi gleda Janez v temen strop, vse bolj je začuden in prestrašen, z mrzlo grozo v prsih se hoče napraviti čim težjega, da bi ves utonil v blazino in se skril hudobni pošasti.

Ponoči bodo z vlakom odpotovali na morje: rad gre na morje, nestrpno pričakuje trenutka, ko bo sedel v vlak. V vlak ne bo nič spal, rad se vozi z vlakom. In oče mu je kupil ogromno pisano žogo. Popoldne

ga dá mama spat, a Janez je preveč nestrpen, da bi spal. Vzame veliko žogo in se izmuzne na dvorišče. Andrej, ki je večji, starejši in močnejši, mu žogo s silo od vzame in izpusti zrak, potem napihuje, ne preveč, ga svari Janez, a deček, Andrej mu je bilo ime, napihuje kar naprej, ves rdeč je že v obraz. Potem je žoga trda kot jabolko, in ko se dotakne ograje iz bodeče žice — pk všššš — uplahne v barvasto cunjo. Janez pomisli, da je Andrej storil nalašč, zato morda, ker ne bo šel na morje.

Očetu ukrade denar, da si kupi kavbojsko pištolo, ki imenitno počí. Naj si je Janez še tako želel igrače, očeta ni maral poprositi, naj mu jo kupi, zakaj ve, da oče nima mnogo denarja. Vstal je zgodaj, vsi so še spali, splazil se je k obešalniku in segel v žep obešenega suknjiča, vzel je dva kovanca, nato se je potuhnjeno splazil nazaj v posteljo; zaspal ni več. Potem je oče prešteval denar in podoba je bilo, kako mu nekaj ne gre v račun. Bilo je žalostno in Janeza je zapekla vest, da je vzel. A vrniti se ne da, kar je že umazano, nič ni mogoče storiti: oče se mu zasmili, na jok mu gre, a pištolo si vendarle kupi. Mama ga vpraša, kje je dobil igračo, Janez prebledi kot apno. Končno v solzah prizna. Tedaj se oče užalosti in reče: »Tat si in vse življenje se bo vlekel za tabo ta zločin.« — To Janeza presune prav do dna srca, tolikanj grozno se mu zdi, da je zdaj postal tat in najgrši zločinec za vse življenje.

V drugi klopi sedi punca, ki je lepa, in Janez je zaljubljen vanjo. Kakih devet let mu je tedaj, več ne. Dekle ima zelene oči, in če ga pogleda, Janez zardi. Boji se je in tistih njenih oči. Med glavnim odmorom ritenski obide razred: to je imenitno, nihče drug ne počne kaj podobnega. Nekoč se tako nehote zadene v ono punco, krepko ji stopi na nogo, Obrne se — zelene oči — zmeden. Oprosti, mrmra in rdi v ušesa. Ona se zasmee in reče nežno: »Nič hudega, Janez.« Janez obstane in strmi, vsa kri mu bušne v obraz, zakaj to je prvič, da je namenila besedo prav njemu in samo njemu. — Prav v ta razred hodi repetent. Repetent je smešna beseda. In repetent je največji in najmočnejši v razredu, zato vsi držijo z njim in se mu prilizujejo. Če ne, jih pretepe. Janez se mu nič ne prilizuje, ne boji se ga; repetentu to ne ugaja, a noče se ga lotiti kar tako, zato ga zbada: »Janez brganez, Janez grdanez, Janez lulanez, Janez drekanez!« To Janeza ježi, kar je repetentu zelo po volji. Ostalim pomigne, naj še oni pomagajo, in vsi opijejo: »Janez grdanez, Janez lulanez!« Janezu se zbirajo solze tik za očmi, a jokati ne bo, to bi bilo babje. (In če bi ga videla ona!) Ščasoma repetentu poide domišljija za izumljanje vzdevkov, zato napravi iz svojih pajdašev krog Janeza obroč, sam pa se postavi predenj; kot je menil o dirigentu, dvigne obe roki, ju vihti, opijoč: »Janez drek, Janez drek!« In sužnji ga smeje in veselo oponašajo. To je že prehudo, jokati bi, a ne sme, vsi opijejo o njem Janez

— drek; tedaj se gruča razmakne, v obroč se pritolče ona, postavi se tik repentina, mu gleda strmo v obraz in reče z jeznimi očmi, pusti Janeza, le kaj ti je napravil. To je najhuje, kar je Janeza kadarkoli doletelo, obraz boleče zakoplje v dlani, zatuli od krčevitega joka, kot nor se vrže nad repentina, joče, slepo mlati s pestmi okoli sebe, vse bi uničil, vse, le, le njo in svoje bi pustil živeti — razbil mu je nos, repententu.

Mama je sedla za šivalni stroj, pa se izkaže, da v mehanizmu ni čolnička za sukanec — stroj je bil stare izdelave in Janezu se je zaradi tega gnusil —, zato zažene strahovit vik. Seve koj obdolžijo njega, a ne, on ni vzel čolnička, kaj bi mu, delajo mu krivico. Oče vpije, naj še pri tej priči vrne stvar, mati stoji za očetovim hrbtom in ga hujska. Janez je prepričan, da se mu godi velika krivica, vse je krivica, nihče mu noče verjeti, da vendar ni on, saj ne potrebuje takšne neumnosti, kot je čolniček za sukanec, te bedaste predpotopne mašine. A oče je trden, izgini — prinesi, vpije, Janez prične histerično jokati in to očeta in mater tolikanj razjari, da mu prisolita vsak po klofuto. V Janezu nekaj znori, zdaj je že fant, celih dvanaest let šteje, plane pokonci, odrine očeta in mater, dol po stopnicah se zažene, ven, samo ven, stran od teh ljudi, tu nima več kaj iskati, sovraži jih, ubil bi jih, le stran, proč od krivice; tako pobegne. Vreme je milo, sadja dovolj na vsakem drevesu... Domov noče ne zlepa, še manj zgrda. Celo tako daleč gre, da si dá poklicati očeta in mater, ponižno se mu morata opravičiti, ljudje zmajujejo z glavami, mati in oče pa pridno in skesano povesita oči.

III

Mrak je bil že padel. Zgodaj je še, a pozna jesen in nizki oblaki storijo, da se kmalu zmrači. Še vedno stoji tik okna, debelo zre na premočeno ulico; luči še niso prižgali, a vsak čas jih utegnejo.

Dež, dež, dež.

Obup!

Vse to je ohlapno in nemarno, ljudje spodaj delajo dolgčas, ko se skrivajo pod črne dežnike, ki se gugajo kot mračne sluzave gobe, izza ogla na koncu ulice prihajajo, zginjajo zanj, še novi prihajajo in se zamajajo skozi turobni prš vse do onega ogla: tam je konec. Mar je? Ali vendarle ni konca? Meni se tam kaže konec, čeprav se za onega pod temnim dežnikom doli morda nekaj šele prične; tako vzamem, da je to zame konec človeka, ki je zdajle zavil za hišo, da ga ne morem več videti — KOT VELIKI PLOŠČATI VELIKAN...

Kako sem si upal, le kako!

Pod onim dežnikom sta dva; morda sta moški in ženska, ne vidim še, da, moški in ženska sta: dva para nog, ima dežnik, in eden je gol, ko je drugi v hlačnicah. Gresta in spala bosta skupaj, čisto poleg, takole, ne, še bolj; nemarnost; o, ne, ne, ne, res bosta, in — no kaj in, kaj in? Nisem jima nevoščljiv... A tedaj, vidiš, sem si upal, no, upati si, norost, kaj bi s herojstvom — z glavo skozi beton, vsak zna to! Komur slednjič kdaj uspe, ima pač neznansko srečo. A jaz ne tvegam svojega življenja. — Kaj? Življenja? Pa *mojega* življenja — to moje življenje, brez vsakega herojstva je bilo — to je tisto bedno, zavoženo, ne pol žlice tople vode vredno življenje, o katerem zdajle pravim, da se mi ga škoda zdi?

Preklet bodi, ploščati velikan, ti si kriv vsemu! Kaj ti je bilo treba plašiti me, otroka, postal sem — poslušno vestno kolesce. Kaj sem sploh imel od vsega, nič nisem imel. O, kako si le drznem! Ne smem, prav je, kot je, tako naj ostane.

Janeza nekaj zmoti, da se obrne v temino sobe: boleče tesno mu postane, prav kot bi čutil na zadnji steni *ónega*, prav kot bi se povrnil strašiti otroka v strogo opombo, naj si ne drzne pomišljati, da utegne biti življenje tudi drugačno.

Stene zdaj niso rumene: črne so.

* * *

Delavec si ogrne gumijasto pelerino, na glavo si povezne kapuco, ko stopi na ulico, primitivno in jezno prekolne slabo vreme. Tema je. Prekolne še temo. Korak usmeri h kolesarnici, tam neprijazno, tudi preklinjaje, odzdravi čuvaju, ki ždi v svoji stekleni kletki in si nenehno kuha lipov ali ursi čaj, da bi se morda malo ogrel in ker je zdrávo za njegova preperela mokrila; besno porine skoz linico čuvaju pod nos številko, ta prijazno kima in kima, kot bi bilo vse tako lepo in božično, kot bi bilo življenje ena sama velika pisano balonasta sreča. Med tem odobravajočim kimanjem vroči delavcu ključ, nato pa še kima in se ozira dol k svojim nogam, kjer tiči majhen električni kuhalnik in na njem kot manjši sod velik lonec čaja, iz katerega se sunkovito pokaja. Delavec trgajoče odklepa ključavnico, nato dvokolo grobo, brez občutka sname s stojala, da ga slednjič zajaše in požene. Ko sprevidi, da je tema že globoka, dvigne desno nogo s pedala malce onaprej in z brco oključi dinamo. Zarnica sveti slabotno, a ko dobi kolesar večjo hitrost, prične svetiti močnejše. Pramen žarkovja pomaga dežnim kapljicam razločno narisati kristalno svetlečo se sled v ozadje noči, a ta se že takoj majčkeno spodaj v temi zbriše v črnino. Možak premišljuje, kako bo prišel domov, posod bo razmetano in mrzlo, žena leži v postelji, z ruto ma-

lone prek oči, pod posteljo labor in v njem kahla, otročad se divje kričoč poganja okoli mize, a glasneje kriči v pet odej zavita mati, s tem jih meni ukrotiti... Tako bo doma, takšno je njegovo življenje, tu ni moč nič storiti, takšno ostane.

* * *

Janez je kot v sanjah, oči upira v steno nad vrati: spodaj na ulici še vedno ni luči, popolna tema je že. Kolesar naglo zavije in za delček sekunde pade snop žarkov na okno v drugem nadstropju. Janez se zdrzne: prišel je ploščati velikan. Videti je slaboten, šibak in prozoren, a ni, to je slepilo, ploščati velikan se je nalašč napravil bledega. Žarki kolesarjevega žarometa podržijo na steni za oknom razpršeno sliko obrisov okna samega, kljuke in Janezove sence. Vsa podoba neslišno zdrkne do kota, kjer izgine. Ves zadihan je, ko mu odleže od strahu: torej je to tu konec? Potem se počasi nasmehne: Kakšne neumnosti — ploščati velikan! — Pomirjen je in s smehljajem okrog ust, kot ob nežnem spominu iz drage mladosti, se obrne k oknu in pristopi, z nekakšno prešerno radostjo gleda za kolesarjem, ki je kriv povratnika ploščatega velikana: kako zložno poganja, v temo pred njim se zajeda prisekan stožec svetlobe, komaj še razloči postavo, ogrnjeno v dežni plašč, da je videti orjaška, na vrhu pa kapuca, tako je vse skupaj podoba inkvizitorskega rablja. Podoba in črta svetlobe pred njo gladko okroglo zdrsitja za ovinke: in tudi tega je zdaj konec. Tam je konec kolesarja in njegovega življenja, si zamišljeno pravi Janez, ko še daleč ne slutí, da se za ovinikom v resnici pravzaprav šele pričanja prava podoba tega moža. Kako naj bi vedel, da možak zdajci prestopa prag v vežo, kolo prisloni k zidu, doneče odmevajoče stopi s svojimi pogrošnjimi, a vendarle trdo okovanimi čevlji k nekim vratom, za katerimi se zanj pričenjata večni direndaj otročadi in jetična žena, in le kako naj bi Janez vedel, da se tedaj, ko oni prestopi prag, zažene vanj vsa mladež, vsa ta kopica, ki urno po vojaško strumno plane po odloženem površniku in ga prične vajeno preiskovati, če v njem ni kaj dobrega, da bi pojedli, in da potem ti otroci, razočarani kot sleherni prejšnji večer, sprašujejo očeta, kako da ni nič prinesel, in je potem oče žalosten, da bi planil iz kože, a vsa ta žalost se slednjič pokaže v vzkriku, naj mu dajo mir, saj so imeli v redu kosilo, lahko pa si vzamejo še kruha, ga namažejo z mastjo in posolijo, sam še tega ni imel, ko je bil majhen; in kako naj bi Janez vedel, da potem žena prične vpiti na nemočnega moža, svinja, tako malo zaslužiš, pobrigaj se že enkrat za stanovanje, v tej luknji ne moremo več živeti,... in potem delavec ne more več prenašati vsega tega gorja, da zaloputne z vrati in uteče v gostilno... Ne, Janez vsega tega ne more

vedeti, zanj obstaja le tisto, kar se tiče njega samega, le kar občuti na svoji lastni koži.

Vroč dan je, poletje, morda nekako na koncu junija. Pot je dolga in prašna, če pripelje mimo kak kolesar ali motorist, se za njim potegne podolžen mehur vrtnčaste megle prahu, ki obupno zajedljivo pritiska na pljuča. Vseokoli se razpotezajo livade z bednim zorečim klasjem, prst je siva, peščena, zbita in razjedeno popokana. Svetloba, ki je ščemeča in jarko padajoča, poudarja videz vsesplošne belkaste zaprašnosti.

Janez sreča berača: starec je zgrbljen, na oko slep, in šepavo se obeša na zelo kratko grčasto polence, ki pa mu kljub kratkosti seže v podpazdušje. Podari mu zavojček cigaret, to je njegovo edino imetje, in pri tem začuti surovo sladko samozadovoljstvo; sam sebi se čudi vsled take širokosrčnosti.

V mestu se do opoldne klati po ulicah, tedaj ugleda starega znanca, ki je bil nekoč njegov sosed, potem pa se je preselil v to mesto. Prisede k njegovi mizi v vrtni restavraciji, naročiti si dá pivo, veliko pivo, Andrej ima denarja, dobro službo si je bil našel. Prijetno je. Dekle, ki prisede, je mlada, svetlolasa in s temnimi očmi, oble in nizke postave. Janezu je všeč, a ne zaljubi se. Pač pa se dekle zaljubi vanj. Sedijo do večera in se prijetno menijo, ko Janeza zaskrbi, kje bi prenočil. Tedaj se tudi dekle spomni, da je njen vlak že odpeljal in da bo morala prenočiti v mestu. Spet se izkaže Andrej, ko ju odvede v svojo sobo ali kaj. Janez je nad takim ravnanjem navdušen. Znanec pa le pomežikne, naj nikar ne skrbi, sam da bo že kje prenočil, sploh pa, naj se nikar ne opravičuje, vsakdo na svetu bi vsakomur napravil takšno prazno uslugo, saj — končno — to je častna dolžnost nas vseh ljudi, da drug drugemu pomoremo iz stiske. Janezu je bilo malce nerodno, ob takšni miselnosti se je začutil umazanega sebičneža. Notri je Andrej prižgal svečo, elektrike na žalost, je govoril potih, hitro in vneto, hkrati pa, ko da bi se opravičeval, tu spodaj ni, a sveči in petrolejka mi kar zadostujejo. Plamenček je polagoma odplaknil temo in razvil podobo zanimivega kvartirja: stene, kolikor niso bile prelepljene s plakati — reklame za cigarete, podobne filmskih in popevkarskih zvezd ter podobno —, so bile docela popisane z ogljem ali z rdečo kredo: tu je bilo možno brati najrazličnejša gesla, ki so si praviloma stala v grotesknem nasprotju. Tla so pregrinjale stare raztrgane, debele sicer, zato pa tudi prašne in zamazane preproge, prepojene s scalino in pokapane z voskom; v levem kotu pod oknom se je valjala scufana žimnica, šopi žime so že kar polteno silili na plan, poleg pridvignjenega zglavja pa je čepel prevrnjen zabojček za jabolka, zbujal je vtis, da rabi za mizico, saj je stalo na njem nekaj različne posode in steklenic. V drugih kotih se je kopičilo čuda ropotije, da bi je

nihče ne mogel tako neubrano zbrati, če bi to hotel namenoma; Andrej je bil kratek, izvolita, je dejal in vrgel na žimnico ključ, potem je po mačje utonil zadaj v temo.

S tem se je znašel Janez v kočljivem položaju. Živčno je lomil prste, nato je skušal izpiti neko pijačo, ki jo je odkril na mizi, a to ni šlo, pijača je bila preostra, da se je osolzil. Dekle se je vedlo bolj sproščeno, kratko in malo, odvrгло je vse do zadnjega perila in velelo Janezu, naj zaklene vrata, da ju ne bodo motili. To je Janeza ugonabljaljoče razburkalo, pričel je strastno prižigati cigarete in jih kaditi do prstov. Slednjič se je sramežljivo odločil, a še prej je upihnil svetlobo. In kar takoj, ko je objel dekletovo mesnato telo, je postal — morda od samega razburjenja — nenavadno bister, duhovit in — kaj? — popolnoma vaje, kot že prekaljen možakar.

V

Oče je umrl. Truplo leži v predsobi v krsti, podstavljeni z dvema stoloma. Ob znožju in zgnavju gorita po dve sveči, po staljenem vosku diši in ta vonj se meša z ostrim dehtenjem šopkov in vencev, potem še komaj znaten zadah od mrliča. Tesnobno je. Pokojni je oblečen v črno, lase ima gladko počesane nazaj, poteze so ostre, čeprav jih blágo mehča tančica črnega etamina, narahlo potegnjena vzdolž čez umrlega. Janez že uro, morda celo dve ali kaj, mirno, brezizrazno strmi v mrtvo obličje. Dozdevati se mu že prične, da to ni mogel biti njegov oče: pa kaj bi bil oče! Oče ni bil takšen. Tako trde, izrazite, naravnost izklesane poteze, tako bel, čist obraz, lasje črni kot smola ... ne, za živa tega človeka niso krasile takšne poteze: neizrazitega, a domačega obraza je bil in sivih, malone belih las. In te roke, sklenjene kot v molitvi, te roke niso bile koščene: bile so umazane, rjave, močne in surove. Zdaj so kot iz najfinejšega porcelana, zares, kot nežne ročice prave dame. Ne, to ni, ne more biti oče.

V sosednji sobi, temni, ker so spustili navojnice, vlada žalostna podoba: mati in sestra sedé zravnané kot vojaki pri salonski mizici, kdaj katera spontano zaihti, drugi dve zatem takoj trgajoče zajočeta, drugače pa ves čas hlipajo in proseče zdihujejo: solzá ni več dosti, zato oči rdijo in rdijo, modro otečene postanejo. Sem in tje se katera usekne, potihno, a slej ko prej preglasno, tako da postane vsa žalost v trenutku za hipec burkasta. Govoré ne, tiho so. Kdaj se v poltemi zazrejo druga drugi v oči, celo kislo se nasmehnejo, da bi si vlile poguma. Kdaj pa stopi katera k materi in jo objame. Mati si hčer tedaj krčevito pridrží v objemu, lice pritisne k njenemu čelu, da se ji pri tem usta močno skrivenčeno spaciijo. Janez gleda vse to in vse se mu upre. Slabo se počuti, boli ga

glava, sili ga k bruhanju. A očeta je imel nekoč vendar rad, ne tega tu, mrliča, trupla, ta ni v nobenem pogledu podoben živemu očetu, in prav tistega ima Janez še vedno rad, da, tistega, ki je bil nekoč palice na njem lomil, tistega, ki je znal pripovedovati o svoji stari materi, kako je bila junaška, zlasti kadar je zajahala neosedlanega konja, da so spod kopit brizgali slapovi iskrá, in slednjič, tistega očeta ima rad, ki je zadnje leto preležal v postelji docela hrom, kap ga je bila, a je še do poslednje sekunde koval načrte za prihodnost ... Janez se veselo nasmehne: tako bom storil, da, si poreče in izgine.

Kajti človek, si je govoril, ko se je moral nekako opravičiti pred sabo, da ni šel za pogrebom, človek ni nič, človek je mnogo in ne izgine pod slojem prsti: nič naj se ne spremeni, oče naj živi kot prej, le odšel je, da ga ne bo več videti.

Potem je bila zima in minila je pomlad, bilo je toplo sonce. Mati je ostala sama: hčerki sta se omožili — starejša globoko na jug, mlajša tudi daleč v tuj kraj —, Janez pa je moral k vojakom; še tisto zimo po očetovi smrti je uspešno končal študij prava, tako ga je potem poklicala dolžnost, tolikanj smešna, čeprav, to dobro vé, prepotrebna. Kajti niso država mesta s svojimi ulicami in trgi, tudi to niso polja, livade, gozdovi, hribovja in vodovja — država so oficirji s svojimi vojaki, tako je bilo vedno, nič ne kaže, da bi se to kje utegnilo spremeniti, država je tista groba sila, ki se ji ni moč upirati. Janez je bil že od rojstva nekako soliden in prilagodljiv, tako z njim niso imeli bogve kaj dela in težav; saj: ta bi služil enako vestno papežu kot carju, kralju in cesarju, kot republiki ali pa ljudstvu — vseeno mu je bilo, vsaj kazalo je tako. In s takšnimi je povsod najlažje, takšnih si vsaka država želi.

Leto je minilo, Janez se je vrnil. Mati ga je bila vesela, čeprav je ostala še od moževe smrti sèm nekam vase zamaknjena, sploh pa ne kaj dosti sinu naklonjena, saj ni mogla razumeti, zakaj se je bil tistikrat ognil pogrebu. Njene misli so okorele, stara je postala, zelo stara, in po svoji starčevski logiki je pričela misliti, da utegne sin enako storiti tudi tedaj, ko bo sama umrla. To pa jo je bolelo, da je kaj; na te stvari, kot znano, stari ljudje mnogo polagajo.

Tako je živel z materjo kako leto ali več, medtem se ni pripetilo nič posebnega, mati je kuhala, pospravljala stanovanje in nosila črne obleke in črne svilene nogavice, sin pa se je kot pripravnik na sodišču grizel skoz gorovja listin in druge uradniške navlake, da je zaslužil tisto mršavo plačo, a počasi je kupil televizor, nov pralni stroj — in, saj se vé, pričel je zelo resno premišljati o avtomobilčku. Tako je vse kazalo, da bo zložno in mirno zakrmaril v tiste varne vodé, ki človeka počasi enakomerno, brez kakega sunka prinesejo do požiralne cevi, odtoka umazanije.

Mati je bila zadovoljna, zdaj je črnino nosila le še iz navade, tudi na hčeri je samo včasih pomislila, tedaj ji je postalo žal, da ju ni kje bolj v bližini: med sinovo odsotnostjo sta resda prišli nekajkrat na obisk, zdaj pa že leto dni ne, Janez ju je videl nazadnje pred svojim odhodom. Nekega dne pa se je mati globoko prestrašila: Kaj pa, če se Janez oženi... kaj bo potlej? Potem bom, reva, ostala čisto sama... si je porekla, in od tedaj ji misel ni dovolila mirnega trenutka. A Janez je bil miren, sluzavo dolgočasen: kup mladih uslužbenk je drobno tekljalo po sodiščnih hodnikih, vse so bile zale, čedna ena bolj ko druga, on pa nič. Nič. Ko da bi moški v njem preprosto izdihnil.

Pa ni izdihnil v njem le moški — življenje je ušlo iz njega. Ušlo, ker ga skratka ni več potreboval. Prepustil se je življenju, ki je teklo okrog njega, brez besede se je prepustil toku. Še na kraj pameti mu ni prišlo, da bi hotel kdaj kaj zavestno predruščiti, da bi obrnil tok dogajanj sebi v prid, vsaj v svoje boljše morda. Ne, tak je bil, popolnoma miren in tih človek. V službi so ga imeli radi in ga niso imeli radi, ženske so se zanj nekatere zanimale in se druge niso zmenile, a vselej so se ljudje prav kmalu nehali zanimati zanj. Človek kot nešteto drugih.

Z materjo je nekaj narobe. Janez si ne dela skrbi glede tega, mati je že stara. Začenja se poletje, tri leta bo, kar je umrl oče. Mati postaja vse bolj siva v polt, v njeni sobi trepeta vonj po gnili mrhovini. Bolna mora biti. Nekega dne jo je zadela kap in je umrla.

Janez je dal truplo še isti hip prepeljati v mrtvašnico, pogreba so se udeležili težak in dva pogrebca; Janez se je šel hladit v vrtno restavracijo, popil je nekaj piva, doma je pustil okna odprta na stežaj. Za pogreb ni vedel nihče. Tudi sestrama ne bo sporočil. Tako ostane mati živa, živa, čisto živa! Le odšla je. Zelo daleč. Zato je nikoli več ne bomo videli. Pa konec stvari.

Nekaj dni je nadaljeval normalno življenje, redno je hodil v službo, a do vsega je pričel čutiti nepremagljiv odpor, ki ga je kmalu vsega prevzel. Ogabno mu je bilo. Sedel je tam kot prilepljen, bolščal osem ur v zakonike in si skušal vtisniti v spomin najnovejše zakone, urejeval je kartoteko homoseksualcev in prostitutk — in zmešalo se mu je.

Zapustil je službo, prodal stanovanje z opremo vred za malo denarja, dvignil prihranek za avtomobil, sedel na vlak in odpotoval.

VI

Dejal si je bil pred tem, da bo tako pobegnil. Sredi poti se je zavedel, da je storil nepopravljivo neumnost: zavedel se je, da ni v nobenem begu nikake svobode, celo bega samega ne more biti.

Zdaj moram to storiti, se je spodbujal, zdaj ali nikoli ne bom postal človek, kot to hočem biti.

Spomnil se je, da pravzaprav nikoli prej niti pomislil ni bil, da bi skušal predrugačiti svojo sedanost, kaj še, da bi to storil, pa saj tudi znal ne bi bil tega: zdaj počenja to docela zavestno, vé celo, da skoz temo tipa v neznano.

Čemu bežati, pred čim bežati, saj ni potreba, si kar si, in nisi kriv, da si, če si. Naj beži tisti, ki je kriv: a kdo je kriv?

Glava ga moreče topó boli, hotel bi pregnati vse misli, a ne gre; nekoč je bilo kljub vsemu udobno in varno igrati se takšne pustolovščine, zadaj za hrbtom je vedno stal dom, družina... Zdaj pa ne. Zdaj je drugače. Resda ni na nikogar vezan, celo prav nobenih vezi ni med njim in ljudmi, svetom, torej je v tem pogledu svoboden. Pa se temu mar sme reči *svoboda*? To je vseeno. Dejstvo je, da si takšne svobode še zdaleč ne bi zaželel, če bi si že moral kakšno. Pa vzamem, da je Janez svoboden: a vpijem, mar vsaj tako svoboden, kot si kdor koli živečih želi? Naj se javi tisti človek, tista reč, ki si želi te svobode, kar brez sramu, dvigni roko, če si sploh kje kdo! Naj pride v kakršnem koli »zasužnjenem položaju«, prepričan sem, da mu bo Janez nemudoma v zameno za ono suženjstvo izročil svojo svobodo.

Da, v zameno bi zahteval suženjstvo, še raje hlapčevstvo. Zakaj Janez je že od nekdanj hlapec, hlapčevske nravi so že davno postale del njegove duše, da, celo telesa, spojile se z njim. Tako le kdaj znori, zahoče se mu svobode, tudi doseže jo včasih... A ko potem svobodo, kot jo je hotel, ima, se je prestraši ko dete bavljava in že ne vé, kaj bi z njo, z vsemi štirimi se prične otepati, da bi se ja znebil nadleže.

To pot ni pomoči. Janez je obsojen na svojo svobodo.

Dobro je, denar ima, naj se kje daleč od tod ustavi, potem naj v kaki poceni krčmi zaživi kot človek, ki ni na nikogar vezan, od katerega ni prav nič na svetu odvisno.

Ah, sestrici, sestrici, ljubi, dragi, le kaj sem vama storil, le kaj porečeta, ko izvesta... no, saj bo kmalu konec, kraj vsega tega, te nore burke, ki je v meni, ki sem jaz.

Gol brezdomec, potepuh, se klati Janez po svetu. Smrt, ko da bi se valila po svetu v dolgem črno-belem oblaku: podoba je skoz in skoz moreča. Nekaj se mu trdno osedla na prsi, da ga jaše v globino, kjer se vse črte življenja kot niti pri kolovratu stekajo v eno samo točko, ki pa je ni videti, čutiti jo je prav blizu, tako blizu, da je upravičeno ni moč videti: ali pa le očitna in grenka prevara, da je točka v resnici na kraju prostora, v njega samem koncu. Vse je kar tako: svetloba nenehno narašča, dasi nima nikjer takega vidnega vira. Vse mora biti čimboli

moreče, karikirano grozljivo in pošastno. Iz one točke se izlušči še ena, dosti manjša, prav tolika, da jo je razbrati z golim, a zdravim očesom. Sèm prihaja, i, pa kam naj bi! Počasi in zložno, kot zapuščena žival, ki se je namenila na daljnji jug, a se ji noče muditi, vé, da jo prav na cilju čakata poguba in konec. Tam je usoda, vsekakor pa moram pohiteti, naglo moram priti do svoje usode, ko je že ona tako počasna in cinična; glej, vidi, kako trpim, pa gre nalašč še bolj po polžje. Ustavila se je? Le urno, da še zarana zjutraj zazibljem to zibel, hitreje, v dir! Tam ona točka v dalji, ona točka je moja usoda, ujeti jo, še je čas, pasti z obrazom v prah pred njo, poljubljati ji nohte na nogah, jokati, milo prositi, zvijati se po tleh kot usran pes, prijeti svojo Usodo, a pri tem ves čas trezno ostati sam v sebi, pretentati jo, da mi dovoli do njenega vratu, nato jo dolgo časa božati in milovati, da že popolnoma pozabi na svoje poslanstvo, tedaj pa ji zasaditi zobe v goltanec, ji z nohti razparati prsni koš, prav do srca seči in še živo utripajočega zadegati v prah, položiti njeno glavo med dva kamna, potem mleti, oj, neprestano mleti... **UBITI SVOJO USODO**, kajti, Janez, tebi tvoja Usoda ni naklonjena, kot ti še nikoli ni bila, mrzlo te sovraži ta tvoja Usoda, tepta te, tepta, ker si reva, ničè, uljé: ker si se napravil za ničeta, zato hodi po tebi, ubij svojo onéga, drugače ona to napravi.

Pa ni bila nikaka Usoda: oni berač je bil, ki mu je bil Janez nekoč podaril zavojček cigaret; a zrasel je berač, nič več se ni plazil po tistem polencu — velikan je postal. To je bil velikan, silni, véliki, lepi, božanski, bil je to prav oni ploščati velikan zadaj izza omare od nekoč pred tisočletji. Ne, to zdaj ni bil več berač, Janez je postal berač, najostudnejši, najbolj podrepni in nadležni, kar se le dá — prav milo je zaprosil za košček sreče: pri tem je brez sramu, še z nekakšnim ponosom, kot ga poznajo le berači, razkril svoje hibe in sramote: pokazal je svojo raztrgano, hlapčevsko dušo.

Velikan se je zazrl Janezu strmo navzdol v oči: »Ti si majhen človek, Janez, čemu hočeš počenjati reči, za katere meniš, da so velike v samo nebo? Zakaj venomer tarnáš, da hočeš neko svobodo, ki pa si si jo tudi sam izmislil? Pa deniva, da takšna svoboda, kot si jo domišljáš, obstaja: povej, kaj bi tebi takšna svoboda, ko pa je potem ne bi znal imeti, jo čuvati in ceniti? O, kajpa, seveda imaš pravico do vsakega hotenja in sploh do vsega dosegljivega, a posledice pripiši potem sebi, nikar ,usodi'!«

»In to: kaj ti res ne more biti jasno, da ona tvoja »svoboda« ni nič drugega kot pusta samota in obupna osamljenost! Če pa še vedno vztrajáš, pa veš, kakšna odgovornost je živeti sam! Pomisli vendar: *živeti sam!* Ne veš, da se včasih medved boji živeti sam, pa bi ti, revše... Požrti

boš po tej poti, mimogrede boš, pogoltnila te bo množica čeljusti, ostrih zob, odgriznili ti bojo to bebavo glavo.«

Janez je vse bolj klonil pred Velikanom, videti je bilo, da je prebledel, tako silno se je prestrašil modrih (o tem ni dvomil) besed.

»Ne, dragi moj, tako ne gre: ti ne smeš imeti svobode. Napravil bi si iz nje v najkrajšem času najgršo ječo ječ, temna luknja, smrdljiv brlog bi postala tvoja svoboda, verjemi mi, starcu.«

»Saj vem,« je nadaljeval Velikan, ko je videl, kako Janezu ni prav do ničesar drugega, kot da bi mu kdo kaj podaril, četudi brezpomembno stvar — postal je pač najnavadnejši berač — »ti misliš, da sem jaz tvoja Usoda: pa ne, nisem. Vidiš, tako ti ne morem pomagati drugače, ko z nasveti starega, modrega moža.«

»Mimo tega pa poglej, kaj si napravil svojim sorodnikom! Je to mar lepo in vredno, dostojno in čedno!?«

Skrušeno in brez moči je lezel vase pred modrim velikanom mali mož z nabrekliimi možgani. A Velikan je bil neusmiljen: »Ponavljam: nikaka usoda ti nisem. A o nečem sem in smem biti kljub temu zatrdno prepričan: povem ti, kaj sploh še moreš pričakovati: kmalu, prav kmalu boš poniknil, da ne bo sledu po tebi ostalo, kajti mal človek si, in to je usoda vseh nas malih.«

XXX

Čisto vseeno mu je bilo, katero mesto je to, ko se je vlak ustavil, je nemudoma skočil na peron — čez glavo se mu je vzpela vsa ta moreča vožnja — in jo ubral proti prvi krčmi, kjer si je najel sobo; imel je srečo, izba je bila kar čedna in, to se mu je zdelo glavno, bila je za hotelsko sobo v provincialnem mestecu neobičajno snažna.

VII

Pozna jesen je že.

Stojim tik okna in gledam dež: oni zoprni jesenski dež je to, smrdeč in ostuden. Steklo je posuto s kapljicami, ki jih je bil veter potisnil k oknu. Težje kapljice se gladko in elegantno zapeljejo navzdol po gladčini, manjše si tako mukoma utirajo pot, kdaj se zataknejo, pohite in se spet ustavijo; najmanjše kapljice so žrtve: beraško čakajo, da pride mimo katera večjih sorodnic, ki jih popije in odnese dol, dol, dol, v zemljo in v zrak in v večni krog narave.